

Kiçik sahibkarlıq kreditlərinə təminat
mexanizmləri: beynəlxalq təcrübə və
Azərbaycanın mövcud realıqları

Rövşən Ağayev

Kredit zəmanəti sistemi: zəruri edən səbəblər

- Bazar iqtisadiyyatı şəraitində kreditlər biznes əməliyyatlarının ən mühüm elementlərindəndi
- Kommersiya sövdələşmələrinin əhəmiyyətli hissəsi məhz kreditlər vasitəsilə reallaşdırılır
- Bank-kredit sisteminin maliyyə resursları sonsuz deyil və bu resursların bölüşdürülməsi sahəsində çox ciddi rəqabət mövcuddur
- Kredit təşkilatları isə iddiaçılar arasında seçim etmək, daha az riskli subyektlərə kredit xətti açır
- Qaytarılmayan borclar bank-kredit sistemini iflas vəziyyətinə gətirə bilər
- Dünyada kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri (KOS) banklar üçün əsas risk qruplarından biridir
- İri biznes strukturlarından fərqli olaraq KOS-ların likvid girov bazası qiymətli daşınmaz əmlak (bina, qurğular) hesabına deyil, daşınar əmlak (dövriyyə fondları, onları məhsulları) hesabına formalaşır
- Şirkətlər borcları effektiv idarəetmə bacarıqlarına malik deyilsə, kreditlər biznesin inkişafından daha çox onların zəifləməsinə, hətta müəyyən mərhələdə iflasına səbəb olur
- Xüsusilə də zəif inzibati resurslara malik kiçik və orta biznes subyektlərində iri şirkətlərə nisbətən kreditlərlə bağlı risklər daha yüksək olur

Kredit zəmanəti sistemi: zəruri edən səbəblər

- Təminat mexanizmi kommersiya kreditləri üzrə ödəmə qabiliyyətinin itirilməsi və ya vaxtında ödəməmə ilə bağlı yaranan riskini aradan qaldırır
- Sahibkar krediti götürəndə ciddi istehsal və satış problemi olmaya bilər
- Kreditin götürülməsindən sonra ondan asılı olmayan səbəblərin yaratdığı risklər kreditörün ödəmə qabiliyyətinin itirilməsi, yaxud borcu müqavilə şərtlərinə uyğun vaxtılı-vaxtında ödəyə bilməməsi ilə nəticələnə bilər
- Şirkət məhsulunu və ya xidmətini (işini) satır, amma mal (xidmət, iş) alıcısı müqavilə öhdəliyini pozaraq ödəməni ya tam həyata keçirmir, ya ləngimələrlə həyata keçirir
- Belə vəziyyətdə sahibkar kredit təşkilatına borcunu qaytara bilmədiyi üçün maliyyə durumunu pisləşdirəcək, hətta müflis ola bilmə təhlükəsi ilə qarşılaşır.
- Mümkündür ki, kreditin ödəmə müddəti çatsa da, şirkətin pul mədaxili müddəti ləngiyə bilər
- Belə şəraitdə sığorta şirkəti ödəmələrin daxil olmasına qədər kredit borclarının qapadılmasını üzərinə götürür
- Belçika, Fransa və Niderlandda aparılan araşdırmalar göstərib ki, borc ödənməmiş hesab-fakturaların ən azı 50%-də 2 həftəyədək, 10%-də isə 15 gündən 30 günədək ləngimə baş verir

KOS-ların kredit təminatının özəlliyi

- Kredit ödəmə qabiliyyəti yalnız KOS-ların daxili durumuna bağlı deyil
- Ölkədə iqtisadi durum, KOS-lar xarici bazarlarla sıx işləyirsə, dünya iqtisadiyyatından gələ biləcək risklərin hərtərəfli qiymətləndirilməsi vacibdi
- Dünyada Bazel II prinsiplərindən çıxış edərək bankların KOS-lara kredit riskinə görə, reytinglərin müəyyən edilməsi və bu reytingə əsasən kreditlərin verilməsi mexanizmləri yaradılıb
- Kreditin həcmi reytingin səviyyəsindən asılıdır.
- 2004-cü ildən tətbiq edilən bu standartlar bütün dünyada fəaliyyət göstərən banklar üçün keçərlidi
- Standartların əsas məqsədlərinə maliyyə sistemində etibarlı və sabitliyi təmin etmək, bankların məruz qala biləcəyi riskləri daha dəqiq ölçmək, bankları riskləri daha mükəmməl idarə etməyə həvəsləndirmək daxildir
- Standartlar bankları vadar edir ki, kredit verərkən riskin idarə edilməsini birinci plana çıxarsınlar, kreditləşməni vəsait borc üçün müracət edən subyektlərin risk səviyyəsinə uyğun həyata keçirsinlər
- Standartlara görə, əlverişli şərtlərlə kredit götürmək üçün risk səviyyəsi aşağı olmalıdır
- Halbuki KOS-lar, xüsusilə mikromüəssisələr hətta inkişaf etmiş ölkələrdə xarici təminat mexanizminin olmadığı şəraitdə bank sektoru üçün yüksək risk qrupuna daxil olan təsərrüfat subyektləri hesab edilirlər.

KOS-ların kredit təminatının özəliyi

- BASEL II standartlarına görə də kredit agentliklərindən dərəcə almayan şirkət və müəssisələr 100% risk altında olan subyektlər hesab edilirlər
- Aydın ki, dünyada KOS-lar deyil, yalnız iri şirkətlər xərc çəkərək kredit agentliklərindən kredit dərəcələri alırlar
- KOS-lar üçün kredit dərəcələrini zəmanət və kredit sığortası sistemi oynayır
- BASEL II standartlarına əsasən hazırlanmış risk ağırlığı sisteminə görə, təminatı olmayan, kredit agentliklərindən dərəcə almıyan şirkət və müəssisələrin iddia etdiyi borclar üçün risk ağırlığı iqtisadiyyatın sektorların asılı olaraq fərqlidi
- Məsələn, daşınmaz əmlakla bağlı əməliyyatlar üzrə kreditlərə görə risk ağırlığı 100%, pərakəndə ticarət üzrə 75% müəyyən edilib.
- Hazırkı standartlar da bankların KOS-lara risk idarəçiliyi baxımından daha həssas yanaşmanı önə çəkdiyi üçün kiçik-orta ölçülü sahibkarlıq kreditlər üçün zəmanət mexanizminin formalaşdırılmasını tələb edir
- Bazar hakimiyyətinin iri şirkətlərə verdiyi rəqabət üstünlüyünü nəzərə aldıqda, KOS-ların fəaliyyətində potensial risklər daimi xarakter daşıyır.

Kredit zəmanəti sistemi: zəruri edən səbəblər

- KOS-ların kreditlərinin sığortalanması və bankların üzləşə biləcəyi risklərin müstəqil sığorta təsisatları tərəfindən qarşılınması ideyası bununla bağlı olub
- Kreditlərin sığorta mexanizmi tətbiq edildiyi şəraitdə sığorta şirkətləri avtomatik olaraq həmin borcları qapadır
- Xidmət və ticarətin beynəlmilləşdiyi şəraitdə kredit risklərini müəyyən edib qiymətləndirmək KOS-lar üçün xüsusən çətindir
- Bu məsələdə sığorta şirkətləri və ya zəmanət fondları KOS-lar üçün peşəkar xidmətlər təqdim edirlər.
- Borc bazarında rəqabətin həddən artıq yüksək olduu şəraitdə yeni yaranmış KOS-lar üçün kreditə çıxış imkanı təcrübəli biznes strukturlarına nisbətən daha məhdud olur
- Sığorta mexanizmi imkanlardakı bu qeyri-bərabərliyi aradan qaldırır.
- Mexanizm biznesin maliyyə risklərini təhlükəsiz etməklə yanaşı, onlara borcların idarə edilməsi, risklərin qiymətləndirilməsi və idarə olunması sahəsində bilik və bacarıqlar qazandırır, daimi məsləhət xidmətilə əhatə edir

KOS-ların kredit resurslarına resurslarına əlçatanlığa mane olan faktorlar

- Kiçik sahibkarlıq subyektlərinin əsasən 1 şəxsdən və ya ailədən güclü asılığının olması riski;
- Proqnozlaşdırılması çətin olan risk faktorları (xəstəlik, ailədaxili münaqişələr);
- İri subyektlərlə tərəfdaşlığın daha cəlbedici olduğu şəraitdə bankların KOS-lara maraq göstərməməsi;
- KOS-ların bir çox hallarda kredit resurslarına real tələbatı müqabilində likvid girova malik olmaması və bu səbəbdən kreditlərin onlara etimad göstərməməsi

Kredit zəmanəti sistemləri: dünya təcrübəsi

- Dünyada kiçik sahibkarlığın əsas maliyyə mənbəyi şəxsi kapitalları deyil, borc vəsaitləridi
- ABŞ-da bu qəbildən olan subyektlərin 77%-i fəaliyyətləri dövründə ən azı 1 dəfə də olsa, kredit götürülər
- Avropa Birliyində kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin azı 76%-nin 1 və ya bir neçə banka kredit borcu olur
- İnkişaf etmiş ölkələrdə, kommersiya banklarına kredit üçün müraciət edən kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin əhəmiyyətli hissəsi həmin vəsaitləri ala bilir
- ABŞ və Kanadada kreditə iddia edən hər 100 kiçik və orta sahibkarlıq subyektindən azı 80 subyekt üçün kredit xətti açılır
- Hazırda inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrdə kredit zəmanəti fondlarının sayı 2000-ə yaxındı.

Kredit təminatı sistemləri: dünya təcrübəsi

- Müxtlif ölkələrin təcrübəsində KOS-ların kredit risklərinə təminatın 2 forması geniş yayılıb:
- Kredit risklərinin sığortalanması;
- Kredit üçün zəmanətlərin verilməsi.
- Kredit riskinin sığortalanması ixtisaslaşmış sığorta və ya kreditlər üzrə zəmanət şirkətlərinin banklara göstərdiyi spesifik maliyyə xidmətdir
- Bu xidmətin təqdim edildiyi şəraitdə kredit borcunun qaytarılması ilə bağlı riskləri sığorta şirkəti öz üzərinə götürür, qaytarılmayan borca görə banka dəyən zərəri sığorta şirkəti ödəyir
- Kredit risklərinin sığortalanması ya borc götürənin məsuliyyətinin sığortası, ya da kreditin qaytarılma riskinin sığortası vasitəsilə baş verir
- Borc götürənin məsuliyyətinin sığortası üçün əsas sığorta hadisələrinə borc götürənin həyatını itirməsi, iş qabiliyyətini itirməsi kimi hadisələr
- Kreditin qaytarılma riskinin sığortası ilə bağlı sığorta hadisələrinə fors-major hallarla (məsələn, təbii fəlakətlər, valyuta və ya əmtəə bazarında çaxnaşmalar və s.) bağlı biznes strukturunun borcu qaytara bilməməsinə səbəb olan hadisələr

Sığorta: əsas təminat mexanizmi kimi

- Avropa təcrübəsində sığorta şirkətləri KOS-ların zərər və ya itkiyə məruz qalan kredit vəsaitlərinin orta hesabla 70-90%-ni qarşılayırlar
- Sığorta şirkətlərinə ödənilən sığorta haqqı məsləhət xidmətləri nəzərə alınmadan sığortalanan kredit məbləğinin 0.35%-dən çox olmur
- Məsləhət xidmətlərinin məbləği isə 7-75 avro intervalında dəyişilir.
- Tədqiqatlarda yaxşı və uzunmüddətli təcrübəyə malik ölkələr kimi Niderland, Almaniya, Fransa və İspaniyanın adı çəkilir
- Yerdə qalan ölkələrdə bu institutun daha cavan olduğu qeyd edilir
- Biznes subyektlərinin öz kreditlərinin sığortalanması üçün ödəmələrinin ÜDM-də payının ən yüksək səviyyəsi İspaniyada (0.06%), ən aşağı səviyyəsi isə Yunanıstanda (0.006%) qeydə alınıb
- AB-də sığortalanan kredit dövriyyəsinin həcmi ÜDM-nin təxminən 14%-i qədərdir. Öz növbəsində, həmin göstərici Niderlandda 21%, Yunanıstanda isə 1.7% səviyyəsindədir
- Araşdırmalara görə, Avropada iri şirkətlərin orta hesabla 15, KOS-ların isə cəmi 8%-i öz kreditlərini sığortalayırlar

Sığorta: əsas təminat mexanizmi kimi

- Fransada KOS-ların 15%-i, iri sahibkarların 50%-i, Avstriyada KOS-ların 7.29%-i, iri sahibkarların 37%-i kreditlərini sığortası ilə əhatə olunub
- AB-nin bəzi ölkələrində sığortalanan kreditlərin ÜDM-ə nisbəti 15% ətrafındadır
- Halbuki ümumi kreditlərin payı bundan 5-6 dəfə çoxdur.
- Bu faktlar onu göstərir ki, hətta inkişaf etmiş ölkələrdə belə kredit sığortası sistemi KOS-lar üçün cəlbedici deyil
- Bu, həmin qurumların dövlətin dəstək verdiyi kredit təminatı fondlarının zəmanət mexanizmlərini daha sərfəli hesab etmələrilə bağlıdır.
- AB sərhədləri daxilində 20-25 il öncə kredit sığortası ilə məşğul olan 35-dək özəl sığorta şirkəti olsa da, son 10 ildə onların əksəriyyəti ya birləşmə, ya da sıradan çıxma nəticəsində bazardan çıxıb
- Hazırda AB ölkələrində kredit sığortası bazarınının 80%-i 3 nəhəng qrupun – “Eylera and Hermes”, “GerlingNCM” və “Kofas” qruplarının nəzarətindədir

Zəmanət fondlarının fəaliyyəti: təcrübələr

- Dünyada ayrı-ayrı sistemlərdə müəyyən fərqlər olsa da, bir model olaraq onların 2 ümumi cəhət var
- (i) Kreditlərə zəmanət sisteminin fəaliyyəti üçün normativ-hüquqi bazanı hazırlamaq və zəmanətlərin verilməsi üzrə ixtisaslaşmış fondlara maliyyə dəstəyi vermək dövlətin səlahiyyətinə daxil olan funksiyalardır
- (ii) Bu təminatlar əsasında fəaliyyət göstərən Kredit Zəmanəti Fondları kiçik və orta sahibkarlara kredit verən özəl banklara təminat verir.
- KZF-nin üstünlüyü odur ki, onlar banklara təqdim etməyə real girovları olmayan, amma gələcəkdə pul qazanmağa, perspektivli biznes qurmaya real imkanı olan KOS-lara əlverişli biznes imkanı yaradır
- KOS-lar özləri də bu cür fondlarla əməkdaşlıq şəraitində onlardan yalnız kreditə görə zəmanət almır, həmçinin biznes riskləri qiymətləndirmək sahəsində biliklər alır, KOS kreditləşməsi sahəsində təcrübə qazanır
- Sahibkar-bank-fond zəncirində kredit riskinin paylanması zamanı riskin hansı hissəsinin fondun üzərinə düşməsi dəqiq müəyyən edilir
- KZF-nin uzunömürlü olması və dayanıqlı fəaliyyəti üçün bu nisbət optimal müəyyən edilməsi həlledici şərtlərdən biridir
- KZF-lər ucdantutma bütün kredit məbləğinin riskini sığortlasalar, buna fiziki olaraq onların maliyyə imkanları yetərli olmaz
- Dünya təcrübəsində ayrı-ayrı ölkələrdə KZF-lər bankdan götürülən kredit məbləğinin 60%-dən 80%-dək hissəsini sığortalayır.

Zəmanət fondlarının fəaliyyəti: təcrübələr

- Yerdə qalan məbləğ üzrə riski bank öz üzərinə götürür
- KZF-nin riskin daha çox hissəsini qarşılaması məcburi məsələdi, çünki əks halda bankların KOS kreditləşməsinə marağını yenə də artırmaq mümkün olmur
- Dünya təcrübəsində ayrılan kredit məbləğinin riskinin 20%-dən 40%-dək bankların üzərinə qoyulması məqbul variant kimi qəbul olunub.
- MDB məkanında Qazaxıstan və Qırğızıstanda KZF-lar fəaliyyət göstərir və belə fondların yaranması məhz kiçik sahibkarlığın inkişafı ilə bağlı meydana gəlib.
- Qazaxıstanda kreditlərə zəmanət verilməsi "DAMU" Sahibkarlığın İnkişafı Fondu vasitəsilə həyata keçirilir
- 2010-cu ildə təsis olunan sistemin birbaşa hədəfi KOS subyektləridi.
- Fond vasitəsilə dəyəri 135 min dolları aşan kreditlərə zəmanət verilir.
- Təminat üçün müddət 5 ildə və zəmanət götürülən kredit məbləğinin maksimum 50%-nə verilir.
- Yeni yaradılmış KOS subyektləri üçün bu hədd 70%-dək qaldırıla bilər
- Zəmanətin təqdim olunması üçüncü borc götürən bütün kredit məbləğinin 1%-ni ödəməlidir
- Fəaliyyətə başladığı gündən fond 121 kredit müqaviləsi üzrə 95.9 milyon dollar kredit məbləği üzrə 36.9 milyon avro zəmanət təqdim edib
- Təminat verilən kreditlərin 42%-i emal sənayesinə yönəldilib
- Bundan əlavə, Qazaxıstanda 2013-2020-ci illərdə aqrar-sənaye kompleksinin inkişafına dair inkişaf Programına əsasən bu sahənin kreditlərinə zəmanət verən ayrıca təminat fondunun yaradılması nəzərdə tutulur

Zəmanət fondlarının fəaliyyəti: təcrübələr

- Litvada 2007-ci ildə yaradılan "Garfondas" - "Litva kənd təsərrüfatı kreditlərinə Təminat Fondu" adlı zəmanət fondu bilavasitə aqrar kreditlərin dəstəklənməsi məqsədilə yaradılıb
- ABŞ-da Kiçik Biznes Administrasiyası (US Small Business Administration) kommersiya bankları tərəfindən verilən kreditlər üçün zəmanətlər təqdim edir
- Bu ölkədə kiçik sahibkarlıq subyektlərinin banklara kredit borcları yarım trilyon dolları ötür
- Administrasiyanın bu kreditlər üzrə verdiyi zəmanət Fondunun məbləği isə 60 milyard dollardan çox, yəni verilən kreditlərin 12%-nə qədər olub
- İnkişaf etmiş ölkələrdə kiçik müəssisələrin 50%-ə qədəri maksimum 5 ilədək fəaliyyət göstərir
- Bu səbəbdən hökumət hesab edir ki, bankların risklərdən çəkinərək bu subyektlərə kredit xətti açması məhz zəmanətlər sayəsində mümkün ola bilər
- Avropa ölkələrində və Kanadada KOS-ların təxminən 10%-i kredit təminatı fondlarının xidmətindən yararlanırlar.
- Almaniyada KZF-nin fəaliyyətə bələməsinin tarixi 120 ili ötür
- Bu ölkədə ilk öncə kredit bankları, sonrakı mərhələdə isə artıq ölkədə İxrac Kreditlərinə Zəmanət Fondları yaranmağa başladı
- Kredit Zəmanət Bankı (Buergschaftsbanken) 20-ci əsrin əvvəllərindən etibarən dövlət-özəl sektor əməkdaşlığının formalaşmasında mühüm rol oynayıb.
- Bu banklar məhdud məsuliyyətli müstəqil şirkətlər kimi təsis olunub və onların fəaliyyəti yalnız öz bölgələrindəki KOS-larla məhdudlaşıb.

Zəmanət fondlarının fəaliyyəti: təcrübələr

- Hazırda Almaniyanın şərq torpaqlarında KOS-ların 10 milyon avro, qərb torpaqlarında isə 50 milyon avro məbləğində kreditlərinə zəmanət verən banklar fəaliyyət göstərir
- Federal hökumətin təsis etdiyi xüsusi komitə var ki, 300 milyon avro məbləğində kreditlər üçün girov təminatına dəstək verir
- Alman təcrübəsinə görə 16 torpaqda (region) kredit zəmanət bankı fəaliyyət göstərir və ümümlikdə 16 bank Alman Zəmanət Bankları Birliyində birləşir
- Bu birliklərin əsas funksiyası bank qanunvericiliyində dəyişikliklər zamanı zəmanət banklarının mənafeyini qorumaq, bu banklar arasında əməkdaşlığı təşviq etməkdir
- Almaniya hökuməti kredit zəmanət banklarını federal büdcəyə mənfəət vergisindən, regional hökumətlər isə sahibkarlıq fəaliyyətilə bağlı yerli vergilərdən azad edib
- Hökumətin yanaşması budur ki, bu banklar ictimai maraqlar üçün çalışdığı üçün onların ağır vergi yükü altında olması səhv yanaşma olardı və banklar vergi güzəştləri hesabına qənaət etdikləri vəsaiti KOS-ların maliyyə gücünün artımına yönəltməlidir.
- Şərq əyalətlərində kredit məbləğinin 80, qərb regionlarında 65%-nə zəmanət verilir. Zəmanətlə verilən kreditlər ən çoxu 23 ilə ayrılır. Son illər Alman Zəmanət Banklarının zəmanətilə KOS-lara verilən ümumi kreditlərin həcmi 5 milyard, zəmanətlərin məbləği 1.8 milyard avrodnu ötüb

Zəmanət fondlarının fəaliyyəti: təcrübələr

- Almaniyanın bank qanunveriliyinə görə, kredit zəmanəti üzrə ixtisaslaşmış təşkilatların müntəzəm xarici audiddən keçməsi məcburidir
- Bu cür audit həmin təşkilatların likvidliyini və dayanıqlılığını qiymətləndirmək üçün son dərəcə vacib mexanizm hesab olunur
- KOS-ların rolu kifayət qədər yüksək paya malik olduğu Cənubi Koreyada KOS-ların kreditləşməsində 1976-cı ildə yaranan Cənubi Koreya Kredit Zəmanət Fondunun (KODIT) mühüm yer tutur
- Bu fond kreditlərə zəmanəti verməklə yanaşı KOS-lar üçün məsləhət xidmətləri də göstərir
- Fondun 99 şöbəsi, 2.150 nəfər işçisi var. KODIT kiçik sahibkarların götürdüyü kredit məbləğinin maksimum 65%-dək zəmanət təqdim edir.
- KODIT-də savayı Cənubi Koreyada sırf elmi-texnoloji layihələr üzrə kreditlərə zəmanət verən Texnoloji Maliyyə Fondu – KOTEC fəaliyyət göstərir
- Elmi-texnoloji xarakterli layihələri həyata keçirmək üçün götürmək istədiyi kreditlərə girovu olmayan KOS-lar asanlıqla KOTEC zəmanət ala bilər
- Lakin bunun üçün KOTEC həmin layihənin gəlir gətirə bilən, davamlı biznes layihə olduğunu analiz edib qərar verməlidir.
- Bu işi KOTEC-in nəzdində fəaliyyət göstərən Texnoloji Dəyərləndirmə Xidməti həyata keçirir. Yəni, əsaslandırılmış layihələrin Fondun diqqətindən kənar qalması mümkün deyil.
- Ümumilikdə KOTEC-in 2 texnoloji dəyərləndirmə institutu və 51 texnologiya dəyərləmə mərkəzi fəaliyyət göstərir
- Son 5-6 ildə KOTEC hər il təxminən 9 milyard dollar həcmində kreditlərə zəmanət verir.

Azərbaycanda KOS-ların maliyyə təminatı

	Kiçik və orta ölçülü güzəştli kreditlərin həcmi, min manat	Ümumi kreditlərdə payı,%	KOS-ların investisiyaları, min manat	KOS-ların investisiyalarının ümumi investisiyalar da payı,%	Kiçik və orta ölçülü güzəştli kreditlərin KOS sərmayələrində payı,%	Kiçik və orta ölçülü güzəştli kreditlərin ümumi kreditlərdə payı,%
2008	4147.0	4.7	371 152.0	3.7	1.1	0.05
2009	11 118.0	8.6	289 254.2	3.7	3.8	0.13
2010	17 586.0	16.2	276 253.0	2.8	6.3	0.19
2011	23 392.0	16.9	737 561.3	5.7	3.2	0.24
2012	34 700.0	16.0	531 627.2	3.4	6.5	0.27
2013	57 200.0	20.8	486 343.5	2.7	11.7	0.37

Kreditlər üçün təminat: Azərbaycan reallıqları

- Azərbaycan qanunvericiliyində KOS subyektləri üçün kreditlərə təminatın verilməsi mexanizmləri yoxdur
- Söhbət həm KOS kreditləri ilə bağlı risklərin sığortalanmasından, həm də bu qəbildən olan kreditlər üçün girov zəmanətinin təmin olunmasından gedir
- 1999-cu ildə qəbul olunan “Kiçik sahibkarlığa dövlət köməyi haqqında” Qanunun 8.4-cü maddəsində KOS-ların maliyyə qaynaqlarından istifadə imkanlarını genişləndirmək məqsədilə kredit təminatı fondu yaradılması nəzərdə tutulmuşdu
- Bunun əvəzində 2002-ci ildə İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin nəzdində Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu (SKMF) təsis olundu. Fondun Əsasnaməsində qeyd olunur ki, qurumun əsas məqsədi ölkədə sahibkarlığın, xüsusilə kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına kömək göstərməkdən, onlara maliyyə dəstəyi verməkdən ibarətdir.
- Qanunvericilik Fondun KOS kreditlərinə hər hansı formada zəmanətin verilməsini nəzərdə tutmur
- SKMF-nin KOS-lara yalnız güzəştli kreditlər vermək öhdəliyi var və bu güzəşt kredit fazilərinin kommersiya kreditlərindən daha aşağı olması ilə məhdudlaşır
- Fond müvəkkil banklara KOS adından girov təminatı vermək hüququna malik deyil və bütün digər mənbələrdən verilən kreditlər kimi SKMF-nin kreditlərinə də girov tələb olunur, girovun qoyulmasına isə bütün məsuliyyət borc götürən sahibkarlıq subyektlərinin üzərinə qoyulur

Kreditlər üçün təminat: Azərbaycan realıqları

- Kredit götürənin məsuliyyətinin və riskinin sığortalanması isə qanunvericilikdə ümumiyyətlə nəzərdə tutulmur.
- Azərbaycanın bank-kredit qanunveriliyində kredit riskinin və borc götürənin məsuliyyətinin sığortası təsbit edilməyib
- Məsələn, mövcud qanunvericilik əmanətlərin sığortalanmasını ayrıca qanunla tənzimlədiyi halda, kreditlərin sığortalanması və ya kreditlərə zəmanətin verilməsi ilə bağlı heç bir hüquqi mexanizm yoxdu.
- Eyni zamanda, ölkədə kreditlərə təminatın verilməsi üzrə ixtisaslaşmış institutlar və onların fəaliyyətini tənzimləyən hüquqi mexanizmlər mövcud deyil.
- Mülki Məcəllənin 448-ci maddəsində göstərilir ki, qanunvericilik başqa müddəlar nəzərdə tutmadığı halda borclu onun risk dairəsinə daxil olan öhdəliklərin icra edilmədiyi bütün hallar üçün cavabdehdir.
- Qanunvericilikdə də bu riskin üçüncü bir subyektdən tərəfindən borclunun riskinin paylaşmasına dair tənzimləyici hüquqi müddəalar müəyyən edilməyib.
- Bütün hallarda, hətta dövlətin güzəştli kreditləşməsi şəraitində sahibkarın riski onun girov təminatı hesabına sığortalanır.
- Banklar hətta girovun özünü də sığortaladı ki, girovla bağlı istənilən risk (məsələn, girov rolunda çıxış edən tikili gözlənilməz hadisə nəticəsində yararsız vəziyyətə düşdükdə) sığorta şirkətlərinin üzərinə düşsün

Kreditlər üçün təminat: Azərbaycan realıqları

- Qanunvericilik KOS-ların girov təminatı olmadan məsuliyyət sığortasını deyil, bilavasitə KOS-lara məxsus mülkün sığortasını nəzərdə tutur
- "Sığorta fəaliyyəti haqqında" Qanunun 14.3-cü maddəsində də qeyri-həyat sığortasının obyektı kimi sığorta olunanın biznes risklərinin və məsuliyyətinin deyil, əmlakına münasibətdə risklərin sığortasından söhbət gedir
- Yəni faktiki olaraq qanunvericilikdə biznes riskləri sığorta hadisəsi kimi qəbul edilmir.
- Dünya təcrübəsində qanunvericilikdə sığorta hadisəsi kimi təsbit edilən biznes riskləri müxtəlif formalarda özünü göstərir
- Məsələn, sahibkarın özündən asılı olmadan, xarici faktorların təsiri nəticəsində biznesin müflis olması ən geniş yayılmış səbəblərdən biridir. Burada xarici faktor məsələn milli valyutanın kəskin dəyərdən düşməsi də ola bilər
- Sahibkar xarici valyuta ilə kredit götürür, bir müddət sonra milli valyuta kəskin dəyərdən düşür, sahibkarın qazancı milli valyuta ilə olsa da, borcunu xarici valyuta ilə qazanmalıdır.
- Məsələn, milli valyuta 2 dəfə dəyərdən düşürsə, borc müqaviləsi bağlanan dövə nisbətən krediti qaytarmaq üçün milli valyuta ilə 2 dəfə artıq maliyyə resurslarına ehtiyac yaranır
- Bu vəziyyətdə həmin sahibkarın müflisləşməsi riski həddən artıq yüksəkdi.

Tədqiqatın əsas nəticələri

- Bütün dünyada, həmçinin Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri banklar üçün əsas risk qruplarından sayılır.
- Bu qəbildən olan sahibkarların kredit resurslarını rahat çıxışı, iri biznes strukturları ilə KOS-ların kreditə çıxışında qeyri-bərabərliyi aradan qaldırılması yalnız zəmanət və biznes risklərinin sığortalanması sayəsində mümkündür;
- Avropada 19-cü əsrin ortalarından, Asiya və Şimali Amerika ölkələrində isə 20-ci əsrin 30-cu illərindən başlayaraq tətbiq olunan kredit zəmanəti sistemi uğurla fəaliyyət göstərir
- Hazırda isə inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrdə kredit zəmanəti fondlarının sayı 2000-ə yaxındır;
- İnkişaf etmiş ölkələrdə kredit risklərinin sığortalanması ya borcötürənin məsuliyyətinin sığortası, ya da kreditin qaytarılma riskinin sığortası ilə baş verir;
- Avropa ölkələrinin təcrübəsində sığorta şirkətləri KOS-ların zərər və ya itkiyə məruz qalan kredit vəsaitlərinin orta hesabla 70-90%-ni qarşılayırlar;
- Fərqli ölkələrdə tətbiq olunan kredit zəmanəti modelinin ümumi cəhəti: kreditlərə zəmanət sisteminin fəaliyyəti üçün hüquqi bazanı hazırlamaq və zəmanətlərin verilməsi üzrə ixtisaslaşmış fondlara maliyyə dəstəyi vermək dövlətin səlahiyyətinə daxil olan funksiyalardır;

Tədqiqatın əsas nəticələri

- Son 10 ildə kredit zəmanəti sistemi artıq keçmiş sovetlər birliyinə daxil olan ölkələrdə də tətbiq olunmağa başlayıb. Artıq Qazaxıstan, Qırğızıstan və Rusiyada KOS-lar kreditlərə zəmanət mexanizmlərindən bəhrələnmək imkanı var;
- BASEL II standartların tələbi və standartları bankları vadar edir ki, kredit verərkən riskin idarə edilməsini birinci plana çıxarsınlar, kreditləşməni vəsait borc üçün müracət edən subyektlərin risk səviyyəsinə uyğun həyata keçirsinlər
- Beynəlxalq təcrübədə və elə BASEL II standartlarına görə də kredit agentliklərindən dərəcə almayan şirkət və müəssisələr 100% risk altında olan subyektlər hesab edilirlər
- Azərbaycan qanunvericiliyində KOS subyektləri üçün kreditlərə təminatın verilməsi mexanizmləri demək yoxdur
- Söhbət ixtisaslaşmış şirkətlər tərəfindən həm KOS kreditləri ilə bağlı risklərin sığortalanması, həm də bu qəbildən olan kreditlər üçün girov zəmanətinin təmin olunması ilə bağlı hüquqi mexanizmlərdən gedir.
- “Kiçik sahibkarlığa dövlət köməyi haqqında Qanun kiçik sahibkarlıq subyektlərinin maliyyə qaynaqlarından istifadə imkanlarını genişləndirmək məqsədilə kredit təminatı fondu yaradılması nəzərdə tutsa da, qanunun qəbulundan ötən 15 il ərzində kredit təminatı fondunun yaradılması istiqamətində addım atılmayıb;
- Azərbaycanın mövcud bank və sığorta qanunvericiliyində biznes riskləri sığorta hadisəsi kimi təsbit edilmir.

Azərbaycanda kredit təminatı sisteminin qurulması üçün təkliflər

- Hökumətin bilavasitə maliyyəsi əsasında KOS kreditlərinə zəmanət verən dövlət agentliyi yaradıla bilər,
- Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun funksiyaları genişləndirilməklə kreditlərə zəmanətin verilməsi Fondun səlahiyyətləri sırasına daxil edilə bilər;
- Kreditlərə zəmanətlərin verilməsinə dair müfəssəl qaydaların hazırlanması, bu qaydalarda borclanma üçün zəmanət almaq hüququ verilən sahibkarların əhatə dairəsinin, zəmanət verilən kreditlərin maksimum məbləğinin, zəmanətin verilməsi üçün şərtlərin müəyyən edilməsi məqsədəuyğundur;
- Bank və sığorta qanunvericiliyində KOS kreditlərinin sığortalanmasına dair hüquqi normaların nəzərdə tutulmasına ehtiyac var.
- Qüvvədə olan normativ-hüquqi aktlarda sığorta hadisəsi hesab edilən biznes risklərinin təsbit edilməsinə ehtiyac var;
- Sığorta hadisəsi hesab edilən biznes risklərinin sığortalanması mexanizmləri, bu cür sığortalamanı həyata keçirən ixtisaslaşmış şirkətlərin həvəsləndirilməsi qaydaları qanunvericilikdə təsbit edilməlidir.